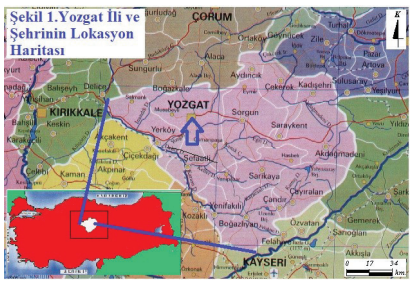
66. BÖLÜM

YOZGAT

Prof. Dr. İhsan BULUT, Akdeniz Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-4873-3479

Yozgat ili toprakları büyük çoğunluğuyla İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer almaktadır. İl topraklarının kuzey bölümleri, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nün güneyinde kalan iç kesimlerinde yer alır. Yüzölçümü bakımından ülkemizin önemli yönetim bölgelerinden biridir. İl arazisinin batı yarısında dar bir alanda yer alan Yozgat kentinin yönetim ve hizmetler açısından merkezi bir konum özelliği bulunmamaktadır (Harita 1). Bu durum, kentsel gelişme ve etki bölgesi oluşumunu olumsuz etkilemektedir.

Harita 1. Yozgat ili ve kentinin lokasyon haritası.

Matematik konumu itibarıyla başlangıç meridyenine göre 34° 40' - 40° 18' paralel daireleri arasında kuzeyde yer almaktadır. Bu koordinatlar içerisinde ilin doğusu ile batısı arasında yaklaşık 220 km, kuzey ve güney yönünde ise 144 km'lik bir mesafe vardır. Yozgat kenti bu mesafeler arasında her yönden merkezi bir konuma sahip değildir. Zira en batıdaki konuma 50 km mesafedeyken, en doğudaki sınırına 160-170 km mesafe bulunmaktadır. Benzer durum güney-kuzey yönünde de mevcuttur; ilin batı ucunda yer alması nedeniyle kentsel fonksiyonları ve etki bölgeleri açısından il genelini temsil yeteneği zayıf kalmaktadır. Bu nedenle ilin doğu yarısında kalan ilçeleri Tokat, Sivas ve Kayseri ile ilin merkezi de dâhil batı ilçeleri Ankara ile sıkı ilişkiler içerisindedir.

İl toprakları doğudan Akdağlar, güneyden Delice Irmak Vadisi, kuzeyden de Deveci Dağları gibi fizikî unsurlarla çevrelenir. İl yönetim sınırları ise doğudan Sivas, kuzeyden Çorum, Amasya ve Tokat ile batıdan Kırıkkale ili yönetim alanlarıyla komşudur. Güneyden ise Nevşehir ve Kayseri ile olan sınır, güneybatıdan Kırşehir topraklarıyla çevrilidir.

Yozgat il yönetim alanında 14 ilçe merkezi, 630 köy yerleşmesi ve 7 bucak merkezi olmak üzere toplam 651 yerleşim ünitesi bulunmaktadır.

Bu yerleşme bölgesinde 2023 yılı itibarıyla 420.669 nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun 210.051'i erkek, 210.648'i kadınlardan oluşmaktadır. Cinsiyet oranlarının birbirine yakın olduğu il genelinde dışarıya göçler, dışarıdan alınan göçlerden daima fazla olmuştur. Bu durum, Yozgat ili nüfusunda sürekli bir nüfus azalmasına yol açmakta ve kentleşme oranının düşük kalmasına sebep olmaktadır.

Yozgat toprakları, İç Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi içerisinde uzanır. İlin güney kesimleri İç Anadolu, kuzeyi ise Karadeniz Bölgesine girmektedir. İç Anadolu Bölgesi'ne dâhil olan topraklar Orta Kızılırmak Havzası içerisinde yer alır. Karadeniz Bölgesi sınırlarına taşan alanlar ise daha dar sahalı olup Yeşilırmak Havzası içerisinde bulunmaktadır. İlin bu kesiminde kalan alanlar Akdağmadeni-Sorgun-Merkez ilçe hattının kuzeyinde kalan yörelerdir (Bulut, 2003).

İlin toprakları, Anadolu'nun orta kesiminde yer alan önemli platolardan Bozok Platosu içerisinde yer tutar. Yozgat ve çevresi genellikle tortul ve volkanik formasyonlara sahiptir. Tortul kayaçlar kalker, kil, marn ve jipslerden oluşur. Volkanik alanlar genellikle genç volkanik formasyonlarla temsil edilir. Alüviyonlar genellikle genç jeolojik oluşuklar olup, dar sahalı olarak ırmak vadileri tabanlarında gelişme göstermiştir. İl arazisinin kuzeyi hariç, tektonik açıdan ikinci ve üçüncü dereceden aktif deprem kuşaklarına girer. Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun etkisiyle sadece Akdağmadeni yöresi yıkıcı depremlere maruz kalmaktadır.

İl genelinde baskın olan iklim karakteri karasal iklimdir. Anadolu kara kütlesinin merkezi kesiminde bulunması, kuzey ve güneyden dağlarla çevrili olması nedeniyle deniz tesirlerine kapalı olan Yozgat'ta günlük ve yıllık sıcaklık farklanması belirgindir. İklim, yükselti ve bakı gibi nedenlerle il ölçüsünde yerel farklanmalar gösterir. Sıcaklık ortalamasının 8.9 °C kadar olduğu il merkezinde bu değer, kuzey ve güneye doğru gidildikçe değişir. Aynı şekilde, batıdan doğuya doğru gidildikçe de sıcaklık değerlerinde nispi bir değişme (azalma) görülür. En yüksek aylık ortalama sıcaklıkların Temmuz ve Ağustos aylarında görüldüğü Yozgat'ta, en düşük sıcaklık ortalamalarının Ocak ve Şubat aylarında görüldüğü dikkati çeker. Yağış tutarları bakımından komşu olduğu illere göre daha fazla yağış alan Yozgat, yağış

rejimi açısından da karasal iklim özelliklerine sahiptir. Kış ve ilkbahar mevsimlerinin yağışlı geçtiği yörede, yaz ve sonbahar devrelerinde kuraklık etkilidir.

Yozgat'ta 554.7 mm olan yıllık yağış tutarının Konya'da 334.9 mm, Niğde'de 344 mm olduğu görülür. Yağış rejiminin düzensiz olduğu Yozgat'ta en fazla yağış 76.4 mm'lik değerle Aralık ayında düşmektedir. Ağustos ayı ise 6.9 mm'lik yağış tutarı ile en kurak dönemi oluşturur. En fazla yağış kış ve ilkbahar mevsiminde düşmektedir. Yıl içinde düşen toplam yağışların %36.9'u (204.7 mm) kış aylarında, %34.2'si (189.8 mm) ilkbaharda gerçekleşir. Sonbaharın da nispeten yağışlı olduğu yörede, en kurak sezon yaz (%11.5) mevsimidir.

Yozgat'ta en erken kar yağışı Ekim ayında görülürken, en son kar yağışlı günün de Mayıs ayına sarktığı dikkati çeker. Aynı şekilde ilk don olayları da Ekimde gerçekleşmekte, son donlar Nisan sonlarına kadar rastlanılmaktadır. Dolayısıyla da bu iki don tarihi arasındaki süre (Nisan sonu-Ekim ortası) bitki yetişmesi açısından vejetasyon süresi olarak ayırt edilebilir.

Yozgat merkezinde ortalama nispi nem %66 gr/cm^3'tür. Maksimum nispi nem ocak ve aralık aylarında %77 kadardır. Ortalama nispi nem oranının en düşük olduğu ay %54 ile Ağustostur. Ölçülen en düşük nispi nem %5 ile Mayıs ve Ağustos aylarına rastlamıştır.

Ortalama açık günler sayısının 108.5 (0.0-1.9) kadar olduğu Yozgat'ta, bulutlu günler sayısı (2.0-8.0) 184.8 kadardır. Kapalı günler (8.1-10.0) sayısı ise 73.8 olarak gerçekleşmektedir. Kapalı ve bulutlu günler genellikle kış mevsimi başı ve sonbahar sonunda yaşanırken, açık günler Mayıs-Ekim arasında geçen sürede yaşanır.

Ülkemizin iki önemli su toplama havzasına dağılmış alanıyla il arazisinde hemen bütün zonal ve azonal toprak gruplarına rastlanmaktadır. Kahverengi, kestane renkli, kahverengi orman ve alüviyal topraklar ana toprak grupları olup, en geniş alanlara yayılmış toprak türleridir.

Hidrografik açıdan dışa akışlı bir yöre özelliği gösteren Yozgat arazisi, sularını Yeşilırmak ve Kızılırmak'ın önemli kollarıyla Karadeniz'e dökmektedir. Akarsuların fazla derin ve tabanlı olmayan vadileri, topoğrafyanın oluşumunda en etkili faktördür.

Bitki örtüsü açısından oldukça sade bir görünüme sahip olan Yozgat arazisi, yer yer çıplaklığı bozan önemli orman alanlarına da sahiptir. İlin kuzeyinde ortaya çıkan orman formasyonu Karadeniz ikliminin tesiriyle gelişmiştir. İldeki diğer orman alanlarının en önemlileri il merkezinin güneyinden başlayarak Çamlık Tepesi zirvesine kadar ulaşan Yozgat Çamlığı Milli Parkı orman alanı ile Akdağlar orman alanlarıdır.

Yozgat ilinde ekonomi büyük çapta tarla tarımı ve hayvancılığa dayanmaktadır. Gelişen önemli ekonomik faaliyet kolları arasında bahçe ziraatı de yer almaktadır. Büyük çaplı sanayileşmenin cılız kaldığı ilimizde, genellikle küçük sanayi ve imalat sanayi önem kazanmıştır. Bunlar arasında toprak sanayi, yemeklik yağ sanayi ile çimento fabrikası ve entegre tesisleri il dışına hizmet verebilen kapasiteli tesislerdir. Organize sanayi bölgesinde oldukça kapasiteli fabrikalar bulunmaktadır.

Ulaşım koşulları bakımından ülkenin en önemli kara ulaşımı hatları arasında yer almasına rağmen, il merkezinden geçmese bile hızlı tren demiryolu imkânına kavuşmuş olup, havayolu ulaştırması imkânına da kavuşacak olması bu önemini arttıracaktır. İl merkezi, Yerköy ve Sorgun ilçeleri gibi E-23 karayolu ile ikiye bölünmektedir. Bu nedenle de ülkenin doğusu ve batısıyla kolay bir ulaşımı mevcuttur. Ayrıca, Samsun-Adana (D.795-D-805) karayolu, il merkezinin 11 km doğusundan Sorgun, Sarıkaya ve Boğazlıyan kentlerine uğrayarak geçmektedir. Sonuç olarak, il kara ulaşımının kavşağı durumundadır.

Ticaretin daha çok bölgesel çapta geliştiği yörede en fazla ticari ilişkiler Kayseri, İstanbul ve Ankara ile gerçekleşmektedir. Ayrıca il ekonomik bakımdan, tarım ürünleri pazarlanması açısından Mersin Limanı'nın da hinterlandında yer almaktadır.

Turistik faaliyetler daha çok kaplıcalar ve doğal güzelliklere bağlı olmakla beraber tarihî ve prehistorik turistik değerler de giderek önem kazanmaktadır. Doğal güzellikler içerisinde kaplıcalar, mesire yerleri önemlidir. Tarihi ve arkeolojik mekânlarda yapılan kazılar ise eskiden beri yöreye ilgiyi artıran turistik gelişmelerdir. Yakın çevresindeki önemli antik kentler ve doğa turizmi merkezlerine göre yer aldığı merkezi konum itibarıyla bu merkezlere entegre olanakları açısından da önemli avantajlara sahiptir. İlin ve kent merkezinin yüksek bir kırsal turizm ve ekoturizm potansiyeli bulunmaktadır.

16. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı kayıtlarında köy şeklinde yer alan Yozgat kenti, 18. yüzyılda kurulup gelişmeye başlamıştır. Yozgat'ın içinde bulunduğu yöre, Cumhuriyet devrine kadar Bozok vilâyeti diye anılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci dönem milletvekillerinden Süleyman Sırrı'nın (İçöz) 25 Haziran 1927 tarihli teklifi üzerine sancak merkezi yapılan Yozgat, vilâyetin adı olarak da tescil edilmiştir (TBMM, Zabıt Ceridesi, XXXIII, 681). Bu sebeple Yozgat'ı Cumhuriyet öncesi dönemde livâ olan Bozok'tan ayrı ele almak mümkün değildir. Bozok adı, bölgeye 15. yüzyılın ortalarından itibaren gelip yerleşen Oğuzlar'ın Bozok kolundan gelir. Yozgat adının kökeni ise tartışmalıdır ve Anadolu'da aynı adı taşıyan beş kadar köy olduğu tespit edilmiştir (Koç, 2004).

Yozgat yöresi pek çok tarih öncesi ve tarihî yerleşimiyle oldukça uzun bir tarihî gelişme sürecine sahiptir. Bunların en tanınmışları Anadolu medeniyet tarihine de ışık tutan Alişar Höyüğü'dür. Sorgun ilçesine bağlı bugün de mevcut bir köy yerleşmesi olan Alişar'ın 3 km kuzeyinde ve Kayseri-Yozgat karayolunun sağında yer alan höyük, tarım kültürü, hayvan evcilleştirilmesi, bakır, kurşun, gümüş gibi maden işlemeciliği gibi belge ve kalıntılarıyla yörenin uzun bir yerleşme kültürüne sahne olduğunu gösterir (Bulut, 1998). Aynı yöreden elde edilen topraktan yapma eşyalar, kerpiç mesken şekilleri ve heykeller de yöre tarihinin ve kültür hatlarının zenginliğine işaret eden önemli bulgulardır. Bölgenin yazılı tarihe Hititler döneminde girdiği, sırasıyla Frig, Kimmer, Lidya, Pers, Galat, Roma ve Bizans dönemlerini takip eden yaklaşık bin yıllık Türk egemenliğine sahne olduğu sanılmaktadır.

Sorgun'un ilkçağda adının Aigeon olduğu ve bugünkü Tavium harabelerinin 60 km kadar doğusunda yer aldığı, adının ise Eugonia, daha sonra Göne ve Köhne haline dönüştüğü belirtilmektedir (Ramsay 287-288 No.10). İlçe, Cumhuriyet dönemine kadar bu adla gelmiştir. Daha sonradan Sorgun olmuştur (Umar, 1993). Aynı kaynakta bahsedilen Tavium'a ise Yozgat'ın batısında, bugünkü Musabeyli Bucağına bağlı Büyük Nefes Köyü'nde Helenistik Çağdan kalma bir Galat/Kelt yurdu olarak rastlanılmaktadır. Buranın İlk Çağ'da önemli bir kervan yolu kavşağı olduğu bilinmektedir. Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi yollarının kavşak noktası özelliğine sahiptir.

Anadolu'da ilk kurulan devletin Hititler olduğu ve bunları Galatların takip ettiği bilinir. Yukarıda da belirtilen Galatlar, M.Ö. 230'dan sonra Balkanlardan Anadolu'ya geçerek İç Anadolu'ya yerleşmişler ve Asya'ya doğru genişlemişlerdir (Duygu, 1953). Böylece Anadolu ile beraber Yozgat yöresi de Galat egemenliğine girmiştir. Ancak Yozgat yöresi bundan daha eski tarihe sahne olduğunu Alişar ve Kerkenes gibi yöreleriyle belgelemektedir.

Roma İmparatorluğu'nun Doğu Roma topraklarına dâhil olan Anadolu'da Yozgat yöresi de bu devletin etkisi altında kalmıştır. Bu devre ait (M.Ö. 395, M.S. 1071) pek çok hamam, maşat kalıntısı vardır. Bölgenin 1071 Malazgirt zaferiyle birlikte Türk topraklarına katıldığı ve önce Kayseri Beyliği'ne, daha sonra (1127) Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı Danişmend Oğulları Beyliği topraklarına dâhil edildiği bilinmektedir. Bugün Danişmend Çiftliği adıyla bu devirden kalma, Sorgun ilçesi Cihanşarlı Köyü'ne bağlı bir çiftlik yerleşmesi bulunmaktadır. Danişmendlilerin bölgedeki hâkimiyeti 12. yüzyıla kadar sürmüş olup, bölge II. Kılıçarslan zamanında yeniden Selçukluların hâkimiyetine girmiştir.

Yozgat yöresinin yer adlarının pek çoğu da göstermiştir ki Yozgat, eski adı Bozok ve Eymir, Çandır (Çavundur-Çavuldur), Salur, Salman gibi isimleriyle Oğuz'un önemli boylarının vatanı olmuştur. Bozoklar, bilindiği gibi, 24 Oğuz boyunun 12'sinin ortak adıdır. Diğer 12 boy ise Üçok olarak adlandırılmıştır. Bunlardan Bozok'lu oymaklar Anadolu'nun orta kesimine yerleşirken, Üçoklar'ın da daha çok Halep, Antakya ve Adana gibi Çukurova tarafına yöneldiği görülür. Yine tarihte Halep Türkmenlerinin Orta ve Kuzey Anadolu'ya yaylamağa, Bozokluların da Çukurova'ya ve güneye kışlama maksadıyla mevsimlik yer değiştirmeleri uzunca bir süre devam etmiştir.

Ancak ülkemizde Bozok ve Üçoklar'ın yan yana, iç içe yaşadığı alanlardan biri de yine Yozgat ve ona komşu bölgelerdir. Ancak Bozoklu boyların Yozgat havalisinde yoğunlaşması nedeniyle, bölgenin yaklaşık 900-1000 yıllık Bozok adıyla anılmasına sebep olmuştur ki, bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Dolayısıyla önceleri Yozgat yöresinde yaşayan boy adı olan bu kavram daha sonra hem bu Türk boylarını hem de bölgeyi adlandırmak için kullanılmıştır. Bugün de yöre Bozok Platosu olarak morfolojik bir ünitenin coğrafi bir yer adı şeklinde varlığını sürdürmektedir.

Yozgat yöresi, Ankara harbinden (1402) sonra Dulkadirlilerin egemenliğinde kalmış, 1522'de de kesin olarak Osmanlı egemenliğine geçmiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde Bozok sancak yapılmıştır. Sancağın 255 köy ve 247 ekinlikten oluştuğu ifade edilmektedir (Doğan, 1995). Yönetim asıl Bozok ve Akdağ kadılıklarından oluşuyordu.

Asıl Bozok kazası Baltı, Kara Dere, Aşağı Kozak (Sarıkaya), Sorgun (Köhne-i Kebir), Deliceöz ve Selmanlı (Şefaatli yöresi) nahiyelerinden oluşuyordu. Akdağ kazası ise Yukarı Kanak (Çandır-Çayıralan), Alıkı, Akdağ, Boğazlıyan, Emlak, Gedik ve Çubuk nahiyelerinden meydana gelmekteydi. 1559-1559 yılında 702 köyü, 616 ekinliği olan Yozgat'ta (Bozok Vilayeti) 90 bin civarında nüfus yaşadığı belirlenmiştir. Bozok Sancağı'nın sınırları ise doğuda Gemerek ve Sarıoğlan (Kayseri) ile Şarkışla yörelerini de içine alacak şekilde genişlemişti.

18. yüzyılın ortalarına doğru, Halep Türkmenleri'nden Mamalu Aşireti'ne mensup Çapanoğulları sülalesinin bölgede nüfuz kazanıp, o zamanlar küçük bir köy olan Yozgat'ı bir kent haline getirerek kendilerine merkez yaptıkları, bundan sonra göçebeliğe dayanan sosyal ve ekonomik yapının değiştiği ve gelişmeye başladığı görülmektedir. Çapanoğullarının menşeini Mamalu, Çapanlu, Teke, Bayat, Cerit ve Karapapaklara dayandıran görüş ve rivayetler bulunmaktadır; Çapar Ömer Ağa'nın ölümünden (1704) önce Bozok Bölgesi'ne yerleştikleri ifade edilmektedir. Çapanoğulları, Ahmet Paşa ve oğulları Mustafa ve Süleyman Beğler

zamanında bölgede hâkimiyet kurarak Tanzimat'a kadar sürecek bir ayanlık olmuşlardır. Bu devirde Çapanoğlu Camii yapılmış olup, Yozgat'la özdeşleşen bir yapıdır. 1846 yılından itibaren Bozok Sancağı, bütün imparatorluk çapında gerçekleştirilen yönetim değişikliklerine paralel olarak, yeni kurulan Ankara Vilayeti'nin bir kazası haline getirilerek Bozok Kazâsı olmuştur. Bu tarihten itibaren sancak beğleri yerine merkezden tayin edilen mutasarrıflar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet devrine kadar bu şekilde gelen Yozgat, Cumhuriyetle birlikte vilayet statüsü kazanarak adı Yozgat Vilayeti'ne çevrilmiştir.

Yozgat adı bu güne kadar açıklığa kavuşturulamamış gibi gözükse de Yozgat, Bozok Sancağı içerisinde sonradan gelişen idari merkezin adıdır ve bugünkü haliyle bir ili temsil etmemektedir. Ta ki, 1923'te yer adlarının değiştirilmesi çalışmaları çerçevesinde idari merkezin adı ilin adı olarak değiştirilmiştir. Uygun olanı İçel (Mersin), Kocaeli (İzmit), Sakarya (Adapazarı) örneklerinde olduğu gibi ilin adının Bozok olması, merkez ilçenin adının da Yozgat olması gerekirdi.

Yozgat adının anlamı hakkında farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte, Yoz ve Gat/Kat şeklinde birleşik iki isimden türemiş olması ihtimali güçlüdür. Zira Anadolu Yoz kelimesinin Anadolu'da doğallığı, kırsal alanları, kırlarda beslenen hayvanları (yoz deve, yoz davar, yoz at), kıraç alanlar ve genel bir tabirle hayırsız ve işlenmemiş arazileri ifade için kullanıldığı (Şahingöz, 2000) belirtilmektedir. Aynı çalışmada yerleşme isimlerinin sonuna Tokad, Manavgad, Pazargad örneklerine atıfla Yazgad'daki gad ekininin de kand'dan gelmiş olabileceği teklifi buyurulmaktadır. Yozgat adının ülke genelindeki beş kadar köye verilmesi ve Fergana'daki Uzgand şehri ve Anadolu'daki Yozgand şehriyle ilgili gösterilerek, yozlar adlı Avşar ve Yörük boylarından biri olduğu iddiası da ispata muhtaç fakat akla yakın gelmektedir. Aynı iddiamızı Sorgun için de belirtmeye gerek yoktur. Zira Yozgat ismi gibi Sorgun ismi de ülkemizin çeşitli bölgelerinde birçok yerleşmeye ad olmuştur.

Yozgat kentinin tarihi dokusunu Yenicami, Medrese, Aşağı Nohutlu, İstanbulluoğlu ve Köseoğlu mahallelerinin oluşturduğu bilinmektedir. Bu ilk yerleşim alanları bugün de bir kısmı restore edilmiş ve günümüze kadar gelebilmiş konakların, tarihi çarşıların, tarihi camilerin, Büyük/Çapanoğlu Camiinin ve saat kulesinin bulunduğu merkez olup, kent bu alanların etrafında halka halka genişleyerek gelişmiştir (Fotoğraf 1.,2.). Kentin gelişmesi bir hayli yavaş seyretmiş, kentte meskenlerin 1980 yıllarına kadar bahçeli, nadiren 3-4 katlı yapılar olduğu, bu tarihten sonra E-23 kara yolunun etrafında çok katlı konutların geliştiği bilinmektedir (Peker, 1997).

Foto 1. Yozgat Belediyesi (eski Valilik) önünden kuzeyden güneye genel görünüm. Saat Kulesi ve geride Yozgat Çamlığı.

Foto 2. Kentin Vilayet (şimdi Belediye) Meydanı ve geri planda Nohutlu Tepe.

İl merkezindeki bir adı da Ulu Cami olan Çapanoğlu Camisi, Mustafa Bey tarafından inşa ettirilmiştir. İstanbul'da bulunan tarihi camilerimizin izlerini taşıyan cami, devrinin külliyesi görevini üstlenmiş ve sanatsal zenginliklere sahiptir. Cevahir Ali Efendi Camisi ve Başçavuşoğlu Camisi kentin diğer önemli eserleridir. Her üçü de 18. yüzyıl sonlarında yapılmıştır. Cumhuriyet Meydanı'ndaki Saat Kulesi ise 19. yüzyıl sonlarına aittir. Eski Belediye başkanlarından Tevfikzade Ahmed'in, Şakir Usta'ya inşa ettirdiği kule; yedi katlı, tamamen kesme taşlarla örülmüş bir anıttır. Yine il merkezindeki Etnografya Müzesi olarak da kullanılan Nizamoğlu Evi, iki katlı bir bina olup, ahşap oymalarıyla ünlüdür. Milat öncesi ve sonrasına ait 4 bin eserin sergilendiği bu yapı, 1871'de inşa edilmiştir.

Yozgat'ın ülke çapında en önemli kültürel değeri ve mirası, emsalleri arasında özgün vasıflarını koruyan yapı hiç kuşkusuz Yozgat Lisesi'dir. Bu okulda 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ndeki eğitim sistemi uygulanmıştır. Tanzimat döneminde daha çok merkezde kalan eğitim kurumları ülke sathına yaygınlaştırılmıştır.

Yozgat denince belki de akla ilk gelen ilin kültüründe ve imajında en önemli unsur Yozgat Çamlığı'dır. Kendine has flora ve fauna özellikleri ile bir kentin çeperinde yer alan, günümüzde kent alanlarıyla çevrelenmiş olmasıyla en çok dikkat çeken milli park alanıdır. Kafkas Karaçamı, zirvesinde sarıçamlar, köknar gibi iğne yapraklılar ve meşeler ile titrek kavak, yabani elma, armut, erik gibi diğer unsurların görüldüğü, yırtıcı kuş ve hayvan türleri ile de önem taşıyan alan, Çapanoğlu hanedanının avlak alanı olarak tasvirlerde yer almaktadır. Kentin birkaç km uzağında, 1360 m yükseklikte, eskiden beri Yozgatlıların hatta çevreden gelenlerin yazı geçirdiği bir yayla durumundadır. Yakın zamanlara kadar halk, burada kira-

ladığı çadır ve barakalarda oturur, geceleri sazlı-sözlü toplantılar yaparmış. Her yıl Hıdırellez'in ilk günü de burada eğlencelerle kutlanırmış. Karaçam, meşe ve ardıç ormanlarıyla cana can katan Çamlık, 1958 yılında Milli Park haline getirilmiş olup, ülkemizin ilk milli park uygulamasıdır.

Yozgat ilinde kentli nüfus ve kentleşme oranı 2000 yılında %46.2 iken, 2023 yılında kentleşme oranı %66.2'ye ulaşmıştır. 420.699 olan il nüfusunun 278.470'i kentlerde yaşamaktadır. Ülke genelinde bu değerin %93'ü geçtiği düşünülecek olursa, kentleşme oranının oldukça düşüklüğü dikkat çekmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Yozgat İlinde Kent Nüfusları ve Kentleşme Oranları İle İlçelerin Gelişmişlik Düzeylerinin Ülke ve İl İçerisindeki Değişimi.

İlçe Merkezi	1990 Ş. Nüfusu ve Kentleşme Oranı		2000 Ş. Nüfusu ve Kentleşme Oranı		2023 Ş. Nüfusu Kentleşme Oranı		İlçeler içindeki Gelişmişlik Sırası 858 ilçe 973 ilçe		İl içindeki Gelişmişlik sırası 2000 2022	
Merkez	50.335	52.7	73.930	65.1	944.822	85.1	149	163	1	1
Akdağmadeni	12.220	23.1	20.312	33.1	20.890	51.1	685	552	12	8
Aydıncık	5.734	27.1	6.437	24.8	3.076	25.2	772	889	13	14
Boğazlıyan	17.970	32.1	29.719	44.2	19.188	54.7	389	434	4	4
Çandır	8.432	74.5	13.449	70.6	3.519	79.4	319	465	3	5
Çayıralan	7.644	31.3	14.046	42.7	5.040	41.2	461	555	6	9
Çekerek	10.398	24.8	12.339	30.2	9.490	50.5	667	731	11	12
Kadışehri	4.195	18.7	5.200	22.3	4.764	45.8	808	866	14	13
Saraykent	6.059	31.5	9.224	35.7	6.273	53.0	626	703	10	11
Sarıkaya	12.275	27.4	22.102	38.1	17.970	56.4	541	561	9	10
Sorgun	31.179	33.2	53.884	44.8	80.616	67.2	394	353	5	3
Şefaatli	13.171	36.3	13.728	45.7	8.934	61.2	487	527	7	7
Yenifakılı	4.087	38.0	8.558	54.8	2.826	52.5	532	523	8	6
Yerköy	26.248	53.9	32.228	65.9	26.178	78.5	209	309	2	2
Toplam	209.947	36.7	315.156	46.1	278.470	420.699	66.2			

Kaynak: DİE İstatistikleri.

Yozgat ili, ilçeleri ülke genelindeki 973 ilçenin sıralandığı gelişmişlik bakımından genellikle ortalamanın altındaki sıralarda yer almaktadır. Altı kademe gelişmişlik grubu içerisinde, il merkezi konumundaki Yozgat kenti de dâhil 1. kademede hiçbir ilçe bulunmamaktadır. Gelişmişlik sıralaması bakımından da il merkezi olan Yozgat merkez ilçe dâhil 2000 yılında hiçbir yerleşmenin Türkiye'de bulunan 858 ilçe içerisinde ilk 100'e bile giremediği dikkati çekmektedir. İl genelinde 2022 yılında da 973 ilçe içerisinde gelişmişlik endeksine göre 1. kademede yer alan ilçesi olmamasına rağmen, Yozgat merkez 2. kademe gelişmiş ilçeler sıralamasında 163. sırayı almıştır. Üçüncü kademe gelişmiş ilçeler sıralamasında Yerköy (309) ve Sor-

gun (353) yer alırken 4. kademe gelişmişlik düzeyinde Boğazlıyan (434), Çandır (461), Yenifakılı (523), Şefaatli (527), Akdağmadeni (552), Çayıralan (555) ve Sarıkaya (561) yer almaktadır. 5. kademe gelişmişlik sıralamasında Saraykent (703), Çekerek (731), 6. kademede ise Kadışehri (866) ve Aydıncık (889) bulunmaktadır. Dolayısıyla ilde en çok 4. kademede yer alan 7 ilçenin il geneline oranı %50'dir.

İç Anadolu Bölgesi'nin en geniş platolarından biri olan Bozok Platosu üzerinde yayılış gösteren Yozgat il merkezinin önemli bir kısmı, düz ve düze yakın arazilerden oluşmaktadır. Bu sebeple, toplam arazinin %69,1 gibi önemli bir kısmını tarımsal alanlar oluşturmaktadır. Tarımsal alanlar, bölgenin ekonomik faaliyetlerini ve doğal kaynak yönetimini büyük ölçüde şekillendirmektedir. Tarım arazilerinden sonra geniş bir alan kaplayan arazi kullanım türünü %15,5 oranıyla orman ve yarı doğal alanlar oluşturmaktadır.

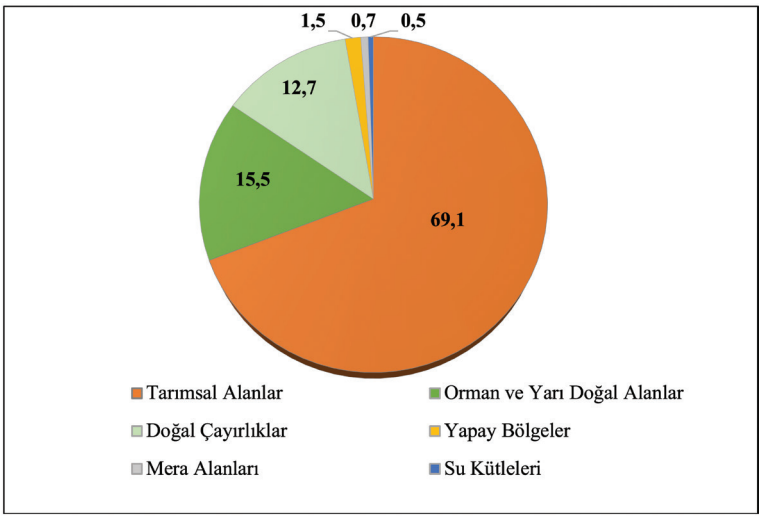
İç Anadolu'nun nadir orman alanlarından biri olan Yozgat Çamlığı Milli Parkı, orman sahası içerisinde yer almakta ve 264 hektarlık bir alan kaplamaktadır. İl merkezinin geriye kalan arazilerini ise %12,7 oranıyla doğal çayırlıklar, %1,5 oranıyla yapay bölgeler, %0,7 oranıyla mera alanları ve %0,5 oranıyla da su kütleleri oluşturmaktadır (Tablo 2, Grafik 1).

Yozgat il merkezi arazilerinin önemli bir kısmını kaplayan tarımsal alanlar, sulanmayan ekilebilir alanlar, doğal bitki örtüsüyle karışık tarım alanları, sürekli sulanan alanlar, sulanmayan karışık tarım alanları, sulanan karışık tarım alanları ve üzüm bağlarından oluşmaktadır. Toplam arazinin %42,8 gibi önemli bir kısmını, sulanmayan ekilebilir alanlar oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, kuru tarımın yapıldığı alanların tarım arazisi içerisinde büyük bir paya sahip olmasının nedeni, ilçenin iklim koşullarının sulamalı tarım ürünlerine uygun olmaması veya en yüksek verimin kuru tarım ürünlerinden alınmasıdır.

Tablo 2. Yozgat İl Merkezi Arazi Kullanım Oranları.

Katman	**Alan (ha)**	**Yüzde (%)**
Tarımsal Alanlar	139828,1	69,1
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	31253,76	15,5
Doğal Çayırlıklar	25702,36	12,7
Yapay Bölgeler	3031,22	1,5
Mera Alanları	1419,33	0,7
Su Kütleleri	999,91	0,5
Toplam	202234,68	100

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı CORINE (Çevresel Bilginin Koordinasyonu-Coordination of Information on The Environment, 2018) Projesi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 1. Yozgat il merkezi arazi kullanım oranları. (Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı CORINE (Çevresel Bilginin Koordinasyonu-Coordination of Information on The Environment, 2018) Projesi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır).

Yozgat kenti, 2023 imar planında mevcut 5,7 hektar konut alanına ilave, gelişme konut alanı olarak 10,41 hektar alan tasarlanmıştır. Bunun yanında 2,8 hektar belediye hizmet alanı, 0,8 hektar cami alanı bulunmaktadır. Eğitim tesisleri içerisinde en çok yer kaplayan ilkokul alanı 0,9 hektar, kültürel tesis alanı 0,7 hektar, sosyal tesis alanı 2,25 hektar kadardır. Spor tesisi alanı 10,75 hektar, sağlık tesis alanı 0,5 hektar, fuar alanı 3,31 hektar, park alanı 4,86 hektar, rekreasyon alanı 0,7 hektardır. Ağaçlandırılacak alan 1,4 hektar, orman alanı 1,04 hektar, teknik altyapı alanı 0,04 hektar, su yüzeyi alanı 0,8 hektar ve yol alanı 11,68 hektar olarak planlanmıştır (Grafik 2).

Yozgat kenti, Bozok Yaylası'nın yüksek tepelerinin eteklerinde kurulmuştur. Kent yerleşim alanları kuzeyden Nohutlu tepe, Çıtak Tepesi, Tuzkaya Tepesi ve Keltepenin teşkil ettiği alanların eteklerinden geçen Çıtak Boğazı içerisinde yer almaktadır. Kentsel alanlar güneyde Yozgat Çamlığı Milli Parkı sınırlarına kadar yayılmıştır. Kentin güneyindeki alanlar, Bozok Yaylası'nın en yüksek tepesi olan 1680 m yükseltili Soğluk (Soğuk oluk) Tepesi'dir. Kent merkezinin denizden yüksekliği 1301 m'dir.

Yozgat kenti de tüm tarihi kentlerde olduğu gibi bir akarsuya bağlı olarak kurulmuştur. Gerçekten de kent, Çıtak Deresi'nin çoğunlukla kuzey sahil ve yataklarında kurulmuş olup, bu bölge kentin tarihi nüvesini oluşturmaktadır. Başlangıçta Çıtak Deresi de denilen Yozgat Deresi'nin sağ sahilinden Nohutlu, Keltepe,

Tuzkaya Tepeleri eteklerine doğru gelişen kent, merkezi yer özelliğini Çapanoğlu Camisi etrafında gelişen ve her biri özel fonksiyonları olan çarşılarıyla şekillenen bir yerleşme dokusuna sahiptir. Kentin önemli imajlarından olan saat kulesi ile cami arasında Un Pazarı, Üzüm Çarşısı, Tol Çarşı kentin merkezi yerini oluştururken, Cumhuriyet dönemiyle birlikte uzunca bir süre meydanları, okulları, belediye binaları ve resmi kurumları ile doğuya doğru bir gelişme göstermiştir.

Yozgat kentinde, fiziksel açıdan gelişmeyi engelleyerek mekânsal gelişime etki edecek doğal eşikler bulunmaktadır. Bu eşikler; %30'dan fazla eğimli alanlar, orman alanları, tarımsal açıdan yasaklı alanlar, taşkın ve sulama sahaları olarak belirtilmektedir (Çatalbaş, 2016). Kentin içinden geçen Sivas-Ankara devlet yolu çevresinde boyuna bir uzanış gösteren kent, uzunca bir süre güney yamaçlara yönelmemiştir. Bu bölge de askeri alanlar ve Çamlık Milli Parkı gelişmeye önemli bir bariyer oluşturmuştur. Fakat zaman içerisinde devlet hastanesinin, Sağlık Meslek Okulu'nun ve Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nin Çamlık sınırına yakın yapılmasıyla bu yönde de genişleme ve gelişmeler olmuştur.

Kent, önemli bir kültür ve turizm merkezi olup, eskiden valilik olan bugünkü belediye binası, valilik konutu, nadiren korunan tarihi evleri, tarihi lisesi, askerlik şubesi, Ziraat Bankası binası ve büyük sinema gibi yapılar modern Yozgat'ın ilk filizleri olup, kent siluetinde ve kültüründe en önemli unsurlardır.

Geleneksel kentin tarihi dokusunu çevreleyen konut alanlarını oluşturan bahçeli Yozgat evleri günümüzde tamamen ortadan kaldırılmıştır. Kuşkusuz, devrinin etnografik zenginliklerini koruyabilseydi Amasya, Tokat ve Ankara Hamamönü evlerinin benzerleri Anadolu'nun bu mütevazı kentinde yaşıyor olacaktı. Artan kültürel bilinçlenme ve kültürü önceleyen yerel yöneticiler, son yıllarda bu anlamda kenti ihya çabası içerisindedirler. Birçok çarşı, cadde, bina ve konak restore edildiği gibi, yeni yapılan kamu konutlarında da geleneksel mesken unsurlarına ve fizyonomisine yönelmişlerdir.

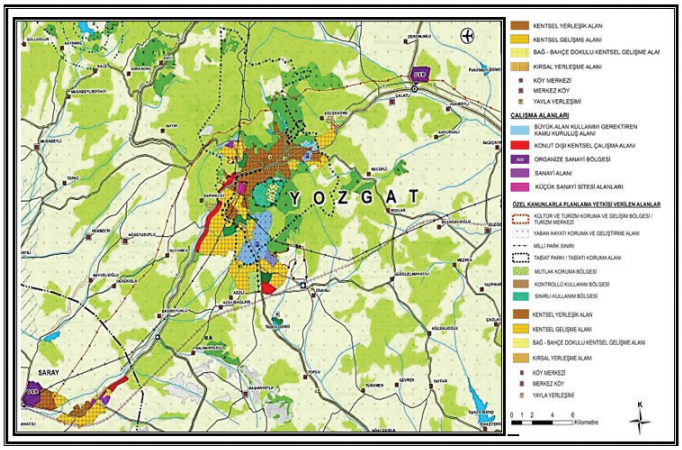
Kent uzunca bir dönem tarım kasabası görünümü sürdürmüş zaman içerisinde kentsel fonksiyonlar peyder pey gelişmeye başlamıştır. Uzunca bir dönem sanayileşmenin gelişmediği kentte, küçük sanayi sitesi kentin doğusunda yerleşim alanları dışında hizmet vermiştir. Fakat yerleşmenin doğuya doğru yol boyunca gelişmesi, Çıtak Deresi kenarında kurulan sanayi tesislerinin kentin güney kesimindeki Divanlı yoluna taşınmasına yol açmıştır. Fakat TOKİ projeleri ve Bozok Üniversitesi'nin de bu güzergâhta olması, kentin gelişme aksını bu bölgeye çekmiş, sanayi işyerleri kısa sürede mesken alanları arasında kalmıştır.

Nitelikli sanayi tesisleriyle Yozgat çok geç tanışmıştır. 1973'te kurulan Tekel Bira Fabrikası ve aynı yıllarda kurulan Yibitaş Çimento Fabrikası uzun bir süre

Yozgat sanayisini temsil etmişlerdir. Ancak kentin batısında Saray beldesinde ve doğusunda Çalatlı civarında kurulan iki organize sanayi, gelişen hızlı tren ve hizmete geçecek havaalanı ile büyük ivme kazanacaktır. Organize Sanayi Bölgesi 01.01.2024 tarihi itibarıyla 89 adet sanayi parseli olarak tasarlanmış olup, bunun 88 âdeti tahsis edilmiştir. Bölgede 46 firma, çeşitli sektörde faaliyet göstermekte ve 3.033 kişiye istihdam sağlamaktadır. Hepsi kapasiteli firmalar olup tekstil, plastik, oyuncak, tarım aletleri üretimi üzerine faaliyet göstermektedir.

Çapanoğlu Kent Parkı ve spor vadisi yeşil alanı sahip oldukları niteliklerden dolayı kent halkının sosyal, ekonomik, rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılayan; kent merkezine yakın ve ulaşılabilirliğinin kolay olmasından dolayı en çok tercih edilen ve kullanılan yeşil alanlardır. Bu alanların genel özellikleri şunlardır: Çapanoğlu Kent Parkı, Yozgat kentinin merkezinde bulunan Bilal Şahin Mahallesi'nde, Kirazlı Barajı'nın alt ağız kısmında bulunmaktadır. Yozgat Belediyesi tarafından 2004 yılında yapımına başlanmıştır. Projenin yapılış amacı artan nüfusun günlük aktivitelerini karşılamak ve olası doğal afetlere karşı toplanma ve barınma alanı ile kentin gelişimini sağlamaktır (Taşdemir, 2013).

Yozgat kenti, soyut ve somut kültürel değerleri açısından önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Kent merkezinde müze, camiler, kent meydanı, arkeolojik kazı alanları, yöre mutfağı, etnografik unsurlar ve folklor özgün şekliyle korunmuş olup, kültür turizmi, inanç turizmi ve gastronomi turizmi açısından büyük önem taşımaktadır. Yozgat Çamlığı Milli Parkı, ülkemizin milli park tarihinin nostaljik bir örneği ve laboratuvarı niteliğinde olup kampçılar, doğa eğitimleri, kuş gözlemciliği, kampçılık, trekking ve oryantiring açısından yoğun nüfus bölgelerine yakınlığı ile gurbetçi/yurtdışı nüfusu düşünülecek olursa büyük değer taşımaktadır. Kırsal turizm çeşitliliği, geleneksel sporlar ve festivaller açısından da önemli bir potansiyele sahiptir.

Harita 2. Yozgat'ın 2023 kentsel kullanım alanları ve gelişme planı(T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yozgat-Sivas-Kayseri Planlama Bölgesi 1/100 000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü raporundan)

Kaynakça

Acar, S., Şahin Cinoğlu D., Karagöz, T., Kayğısız, G., Meydan, M.C. ve Işık, M. (2022). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması Sege-2022, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 35, Araştırma Raporu Sayı: 8, Ankara.

Bulut, İ. (1998). "Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun". Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 877, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No:96, Araştırma Dizisi No: 36, Erzurum.

Bulut, İ. (2003). "Yozgat İli'nin Coğrafyası". Atatürk Üniversitesi Yayınları No:936, Fen Edebiyat Fakültesi Yay.No: 101, Araştırma Dizisi No: 72, Erzurum.

Bulut, İ. (2016). "Anadolu Konut Kültüründen Kaybolmakta Olan Mesken Şekli: Yozgat' ın Karayapıları". Türk Kültüründe Coğrafya II(ss.289-313), Pegem Yayıncılık, Ankara.

Çatalbaş, F. (2016). Yozgat Şehir Merkezinin Başlıca Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 32(1):38-47.

Dinçer, B., Özaslan, M. ve Satılmış, E. (1996). İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Başbakanlık DPT Yayınları, Sayı:114.

Doğan, D. (1995). "Sorgun, Sorgun Kaymakamlığı"Kültür Yay. Dizisi 1, ss.10-15, Ankara.

Duygu, S. (1953). Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları, İstanbul.

Koç, Y. (2024). "Yozgat, İslam Ansiklopedisi" Türk Diyanet Vakfı Yay.(https://islamansiklopedisi.org.tr/yozgat(erişim tarihi: 07,12,2024).

Mert, Ö. (1980). "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları". Kültür Bakanlığı Yay:358, Araştırma ve İnceleme Eserleri Serisi: 7, ss.23-24, Ankara.

Özav, L. (2001). "Sivaslı İlçesinin Coğrafî Etüdü". Afyon Kocatepe Üniversitesi Araştırma Projesi No: 98. ss.174, Afyonkarahisar.

Özçağlar, A. (1996). Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, Belde Kavramları Üzerine Düşünceler. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* 12:7-24.

Özgür, E.M. (1996). Yeni İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Bakımından Gösterdiği Özellikler. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi.* 12: 25-33.

Peker, F. (1997). Yozgat Şehir Coğrafyası, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anan Bilim Dalı(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Şahingöz, M. (2000). "Yozgat İsminin Menşeine Dair, Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı, Türk Ocakları Yozgat Şubesi 700.Yıl Hatıra Kitabı". Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yayınları. Tarih ve Kültür Serisi-1, 599-609.

Taşdemir, Y. (2023). Parçacı Kentsel Gelişimde Yeşil Alanların Etkisi: Yozgat Örneği, T.C. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

Umar, B. (1993). "Türkiye'deki Tarihsel Adlar Kılavuzu". İnkılap Kitabevi, İstanbul.